

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER
UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

29E JAARGANG

WOENSDAG 7 JUNI 1944

No. 1459

COMMISSIE VAN REDACTIE:

J. F. ten Doesschate; P. Lieftinck (tijdel. afwezig);
J. Tinbergen; H. M. H. A. van der Valk; F. de Vries;
M. F. J. Cool (Redacteur-Secretaris).

H. W. Lambers — Adjunct-Secretaris.

Abonnementsprijs van het blad, waarin tijdelijk is opgenomen het *Economisch-Statistisch Maandbericht*, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar („Prijsvaststelling No. 052. IM 312"). Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het *Nederlandsch Economisch Instituut* ontvangen het blad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Administratie: Nieuwe Binnenweg 175a, Rotterdam (C.).
Telefoon 38340. Giro 8408.

Aangeteekende stukken aan het Bijkantoor Museum-
park, Rotterdam (C.).

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's
f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

INHOUD:

	Blz.
De emissie-activiteit op de aandelenmarkt door Prof. Dr. P. P. van Berkum	302
Vennootschapsbelasting, vermogensbelasting II en de progressie, II door J. P. H. Smits	304
Normen voor loonbepaling door F. C. M. Hegener	307
Hongarije als industriestaat door L. J. M. v. d. Berk	309
Boekbesprekingen	
Dr. P. Herweyer: De Margarineconventie, bespr. door H. J. H. van Dijk	310
Overheidsmaatregelen op econo- misch gebied	313
Statistieken	
Stand van 's Rijks kas — Bankstaten	313

GELD- EN KAPITAALMARKT.

De *geldmarkt* bleef in de verslagweek zonder omzetten van beteekenis. Hoewel er geen enkele positieve indicatie was voor een wijziging in de stemming, waren toch in de tweede helft van de week de koersen over het algemeen iets lager. Er was nl. wel eenige vraag en bijna geen aanbod, precies omgekeerd als de situatie in de vorige week, toen er wel eenig aanbod en practisch geen vraag bestond.

Overigens zijn deze verschuivingen in de vraag- en aanbodverhoudingen veeleer het gevolg van toevallige omstandigheden dan van werkelijk principiële wijzigingen in de marktstemming. Jaarspapier, dat een oogenblik tot $1\frac{11}{16}$ was gestegen, werd daarna, zij het op kleine schaal, verhandeld op $1\frac{1}{2}$. Op den tweeden dag van de nieuwe week leidde de wijziging in de militaire situatie tot een verschuiving op de markt. Een enkele kleine post jaarspapier werd op $1\frac{1}{4}$ verhandeld.

De *obligatiemarkt* was in de verslagweek vrijwel ongewijzigd. De koersschommelingen bleven tot een minimum beperkt. De omzetten waren gering. Op den tweeden dag van de nieuwe week onderging ook de obligatiemarkt den invloed van de militaire gebeurtenissen, hoewel deze invloed binnen nauwe grenzen bleef beperkt.

De $3\frac{1}{2}$ % leeningen 1942 en 1943 reageerden tot $100\frac{1}{16}$ à $\frac{1}{8}$; de gestaffelde leening tot $100\frac{7}{8}$. Opvallend is het, dat, terwijl de flauwe stemming, die kort geleden op de obligatiemarkt heerschte, voornamelijk de vooroorlogse leeningen betrof, dit keer de geheele obligatiemarkt (voorzoover niet op stopkoers staande) vrijwel gelijktijdig door den minder vasten toon werd getroffen.

DE EMISSIE-ACTIVITEIT OP DE AANDEELENMARKT.

De inkrimpende productie in oorlogstijd en de onevenwichtigheid tusschen kosten en opbrengsten hebben onwillekeurig het beeld van de depressie in herinnering gebracht. Ook ten aanzien van het financieele gebied zou men zulk een parallel kunnen trekken. Zooals in een normale depressie valt dan te wijzen op het verschijnsel van het overheidscrediet, hetwelk ook thans de geld- en kapitaalmarkt op geheel eenzijdige wijze beheerscht. Voorts op den lagen rentestand, gevolg in beide perioden van den relatieven overvloed in de geldcirculatie en het braakliggen van kapitalen. Wij constateeren echter een verschil in tweeërlei opzicht. In afwijking van de depressie, spruit de eenzijdige belangstelling voor het overheids-papier thans niet voort uit het gebrek aan vraag naar aandelen en obligaties van particuliere ondernemingen, maar uit gebrek aan aanbod, wat weer verband houdt met het koersstopsysteem, zijnde het middel om de beleggingzoekende gelden naar de markt van het overheidscrediet te dirigeren. Vervolgens ligt een afwijking in de merkwaardige opleving van de emissie van gewone aandelen, gepaard gaande aan het bijna geheel tot stilstand komen van de uitgifte van de in de normale depressie zoo geliefde obligaties en de daarmede tot op zekere hoogte op één lijn te stellen preferente aandelen.

Wat den omvang van laatstbedoeld verschijnsel betreft, dient men zich voor overdrijving te hoeden. Zeker is er geen reden om van een emissiestroom te spreken, want al is het getal der ondernemingen, dat, sinds ons land in den oorlog werd betrokken, nieuw kapitaal in den vorm van uitgifte van aandelen aantrok, niet onbelangrijk, de totale hiermede gemoeide bedragen zijn van bescheiden omvang gebleven en de bestaande stagnatie op de aandelenmarkt is er niet noemenswaardig door veranderd. Niet alleen zinkt het aldus door een beroep op de kapitaalmarkt verkregen nieuwe kapitaal bij de massale opnamen voor overheidsdoeleinden in den vorm van obligatie-uitgiften volkomen in het niet, maar ook, in vergelijking met de aandelenemissies van de onmiddellijk aan den oorlogstoestand voorafgaande jaren, is er, zooals uit tabel I blijkt, van meer dan normale proporties geen sprake.

TABEL I¹⁾

Jaar	Obligatie-uitgiften				Aandelen-uitgiften			
	Totaal bedrag tegen koers-waarde incl. conversies	Hiervan door particuliere ondernemingen uitgegeven excl. conversies		Aantal	Nominiaal bedrag	Hiervan preferente kapitaal-uitgiften		Gemidd. koers aandelen-uitgifte
		aantal	bedrag			aantal	bedrag	
	in miljoenen guldens							
1938	16,4	4	6,7	24	23,5	2	3,5	118
1939	403,4	3	102,5 ²⁾	7	8,0	1	0,5	196 ³⁾
1940	229,6	—	—	5	1,5	1	0,3	129
1941	989,2	—	—	21	11,5	—	—	118
1942	998,9	1	0,2	9	6,8	—	—	128
1943	1.001,5	2	0,7	34	10,7	—	—	127
1944 ⁴⁾	9,9	—	—	23	9,9	—	—	132

¹⁾ Deze en de volgende tabellen berusten op gegevens ons wettelijk door het Centraal Bureau v. d. Statistiek verstrekt.

²⁾ Januari—April.

³⁾ Hieronder begrepen één groote 3½% leening van de Bataafsche Petroleum Cy. van f 100.000.000 à 100½%.

⁴⁾ Een tweetal emissies, nl. f 3,5 miljoen Bilton Mij. à 250 en f 2 miljoen Kabelfabriek Delft à 200 hebben het koerspeil sterk omhooggedreven.

Behalve het sporadisch voorkomen van obligatie-emissies en het in de oorlogsjaren zelfs geheel uitblijven van uitgiften van preferente aandelen, wijst de tabel, met onderbreking van 1942, op het in aantal toenemen van de aandelenemissies. Het koerspeil van uitgifte bleef op een nagenoeg gelijk niveau, terwijl uit de cijfers valt af te leiden, dat het gemiddelde bedrag van de aandelen-emissies betrekkelijk klein is geweest. Tabel II geeft ten overvloede een classificatie naar de grootte.

TABEL II.

	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944 ¹⁾
t.e.m. f 500.000	14	3	4	17	7	29	19
f 500.000 t.e.m. f 1.000.000	4	1	—	2	—	5	1
boven f 1.000.000	9	3	1	2	2	—	3
	24	7	5	21	9	34	23

¹⁾ Januari—April.

Het feit, dat het bedrag per individueele emissie in het overgrote deel der gevallen sedert het begin van de oorlogssituatie de f 500.000 niet overschrijdt, kan, beschouwd in het licht van de overstelpende vraag naar aandelen, als een bewijs voor de aanwezigheid van een zekere schroomvalligheid aan de zijde van de emitterende ondernemingen gelden. Liever dan een groot bedrag op te nemen, beperkte men zich tot het onder omstandigheden hoog noodige. Hierop zijn uitzonderingen, nl. daar, waar men de emissie direct ruim heeft opgezet, en voorts in andere gevallen, waar men enkele jaren achtereen met een kleine emissie aan de markt komt — zooals de Electro Zuur- en Waterstoffen-fabriek, Amsterdam¹⁾ — of zelfs, zooals in het geval van de Chamotte Unie, door tweemaal in één jaar tijds (1941) tot emissie te besluiten. Zodoende kwam men weliswaar tot een grooter bedrag, maar streefde er klaarblijkelijk toch naar dit geleidelijk te doen.

De terughoudendheid, waarvan deze emissiemethode getuigenis aflegt, valt ongetwijfeld in hoofdzaak toe te schrijven aan het grootendeels ontbreken van tegenover de kapitaalsvergroting te plaatsen inkomsten-inbrengende investeringen. Daarbij komt, dat onder de kapitaalvergrootende bedrijven een aantal begrepen was, die hun eerste entree ter kapitaalmarkt deden en die tot voor kort nog zuivere familiebedrijven waren: Het ligt voor de hand, dat de behoefte van deze categorie in eersten aanleg binnen beperkte grenzen bleef.

Tabel III geeft een overzicht van de verdeling van de aandelenemissies over de onderscheidene bedrijfstakken.

TABEL III.

Aard der ondernemingen	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944 ¹⁾	Totaal
Ind. ondernemingen	4	1	—	—	—	—	—	5
Metaalnijverheid	5	2	1	10	7	15	2	42
Dokken en werven	2	2	—	2	—	1	—	7
Scheepvaart	2	1	1	—	—	1	—	5
Tramwegmijnen	1	—	—	—	—	1	—	3
Chemische industrie	1	1	1	2	—	1	1	7
Textielnijverheid	1	—	1	1	1	—	1	5
Houtbewerking en hout-handel	1	—	—	—	—	5	3	9
Beleggingsmijnen en on-roer. bezit	4	—	—	1	—	1	1	7
Papierindustrie	1	—	—	2	—	1	—	4
Meelindustrie	1	—	1	—	—	—	—	2
Div. industrie, handels- en fin. bedrijven	—	—	—	3	1	8	15	27
	24	7	5	21	9	34	23	123

¹⁾ Januari—April.

Het trekt de aandacht, dat de industrie van productiemiddelen, metaalindustrie, dokken en werven en houtindustrie, het leeuwendeel van de emissies, nl. '58 van de 123, voor haar rekening heeft genomen. Op zichzelf ligt hierin een aanwijzing voor de overigen zeer redelijke verwachting, dat de productiemiddelenindustrie na den oorlog op een grotere expansie rekt dan de consumptiemiddelenindustrie. In den laatsten tijd is volgens de tabel de bij de emissies leidende groep der metaalindustrie verdrongen door de zeer heterogene samengestelde groep diverse bedrijven. Een teeken des tijds is het sedert 1940 geheel ontbreken van emissies voor rekening van onze Indische ondernemingen.

Waarom aandelen?

De financiering van de onderneming dient zooveel

¹⁾ Deze gaf in 1938, 1939, 1940 en 1941 voor f 250.000, f 500.000, f 500.000 en f 500.000 nieuwe aandelen uit.

mogelijk aangepast te zijn aan de bijzondere behoeften en de risico's van haar bedrijf, deze laatsten in ruimen zin opgevat, terwijl met de voor- en nadeelen, aan de verschillende crediet- en effectenvormen verbonden, rekening moet worden gehouden. De vraag is nu, welke overwegingen onder de huidige omstandigheden hebben geleit voor de uitgifte van gewone aandelen, in plaats van obligaties en preferente aandelen.

De uitgifte van aandelen kan, wanneer een behoorlijke koers kan worden bedongen, bogen op verschillende voordeelen, waarvan met name het emissie-agio en de waardevolle claim op den voorgrond treden. Bij de uitgifte van vastrentend en semi-vastrentend kapitaal komt de bijzondere rentabiliteitspositie van de onderneming op andere wijze tot haar recht, doordat de nieuwe geldgevers slechts aanspraak kunnen maken op een beperkte, vaste of semi-vaste vergoeding over hun kapitaal, terwijl eventuele daarboven behaalde netto-inkomsten in hun geheel aan aandeelhouders en tantiëmistten ten deel vallen. Hoe lager het percentage der vaste vergoeding, hoe gunstiger de extra-dividendkans.

Nu het sinds eenige jaren aan den gang zijnde proces van rentedaling het niveau van $3\frac{1}{2}\%$ heeft bereikt, ging hiervan ongetwijfeld een bijzondere prikkel tot het nemen van obligatiecrediet uit. Wanneer deze prikkel nochtans onwerkzaam is gebleven, moet de oorzaak hiervan naar onze meening worden gezocht in den sedert de depressiejaren nog sterk toegenomen afkeer van vaste rente- en aflossingsverplichtingen. De aanvaarding van zulke verplichtingen plaatst de onderneming voor de noodzakelijkheid de opgenomen middelen direct rendabel te maken, de mogelijkheid hiervan is echter in het huidige tijdvak en in de onmiddellijk na den oorlog volgende overgangperiode ten minste problematiek te achten. Daarbij komt, dat, wanneer de dividendbeperking, zij het met zekere wijzigingen, nog een aantal jaren blijft voortbestaan, een op goedkoop obligatiegeld gebaseerd extra-dividend binnen enge grenzen zal worden gehouden.

De hier genoemde overwegingen zijn waarschijnlijk ook sterk genoeg geweest om het voor de obligatiefinanciering pleitende belastingargument terzijde te stellen. Het is een niet te onderschatten nadeel van nieuw aandelenkapitaal, dat van het daarop uit te keeren dividend thans een eenige malen grooter bedrag aan belasting moet worden betaald, terwijl de op de obligaties te betalen rente op het bedrag van de belastbare winst in aftrek komt, hetgeen de uitkeeringsmogelijkheden op het bestaande aandelenkapitaal in gunstigen zin beïnvloedt. Aandelenkapitaal is dan ook relatief momenteel het duurste crediet²⁾. Het hierdoor in de financiering ontstane contrast met het zooveel voordeliger obligatiecrediet spreekt des te duidelijker, waar niet alleen heel weinig obligatie-uitgiften plaatsvonden, maar bovendien de laatste jaren talrijke uitstaande industriële obligatieleeningen werden afgelost of geconverteerd. Dit onderdeel van de fondsenrubriek heeft dan ook een aanmerkelijke inkrimping ondergaan.

De geringe animo van de crediet behoevende onderneming voor het preferente aandeel behoeft, na hetgeen over de obligatieleening is gezegd, allermint verwondering te wekken, daar de practijk dezen credietvorm op vrijwel gelijk voet met de obligatie beoordeelt. Evenals de laatste, staat het preferente aandeel nog onder den nawerkenden invloed van de tijdens de depressiejaren opgedane ongunstige ervaringen. Van het uitstaande preferente kapitaal is toen slechts ten aanzien van het kleinste deel het dividend regelmatig betaald. Waar cumulatieright bestond is achterstand ontstaan, welke in verschillende gevallen in een reorganisatie, waarbij het cumulatieright werd afgeschaff, in het nemen van verlies werd omgezet. Afgezien ervan, dat in de laatste jaren in het geheel geen

²⁾ De gecombineerde uitgifte van f 829.000 gewone aandelen en f 1.000.000 obligaties door de staalfabrieken de Muinck Keizer N.V. in Mei jl. doet in dit verband eenigszins als een vondst aan.

nieuw preferent kapitaal werd uitgegeven, gingen verschillende ondernemingen ertoe over hun preferente aandelen in nieuw uitgegeven gewone aandelen om te wisselen. De verschuiving in de financieele structuur naar gewone aandelen wordt hierdoor nog meer geaccentueerd. Wat het preferente kapitaal aangaat, dient men ten slotte niet over het hoofd te zien, dat, afgezien van het bezwaar der semi-vaste verplichtingen, hetgeen het op obligatiekapitaal doet gelijken, het met de emissie van gewone aandelen deelt in het nadeel, dat de fiscus een eenige malen grooter bedrag van de te verwachten winst opeischt dan aan preferent dividend wordt betaald. Zo lang dit dubbele nadeel in zijn huidige omvang blijft bestaan, dreigt het preferente aandeel zijn plaats in de bedrijfsfinanciering geheel te verliezen³⁾.

Voor en tegen van de recente emissies.

De emissiebedrijvigheid op de aandelenmarkt is niet zoozeer van belang wegens haar omvang als wel uithoofde van de verschuivingen in de financieele structuur in de richting van een minder vaste kosten meebrengende financiering. Van een meer theoretischen kant bezien, is het nu van belang na te gaan, welke motieven tot verbreding van de basis van het aandelenkapitaal deden besluiten en wat het voor en tegen hiervan is op grond van de verwachtingen, die men omtrent de naaste toekomst mag koesteren.

Afgezien van de motieven, welke rechtstreeks met de reeds genoemde verschuiving in de financieele structuur samenhangen (aflossing van leeningen, bankcrediet, omwisseling van preferente aandelen in gewone aandelen) treedt de wensch naar krachtige versterking van de liquiditeit wel bijzonder op den voorgrond. Het betreft hier dus niet, zooals normaal het geval is, een vraag naar middelen, welke voor direct productief gebruik worden aangewend, doch het bijeenbrengen van gelden, die men in gereedheid houdt voor den tijd, dat de noodzakelijke aanvulling van voorraden, alsmede vernieuwing en uitbreiding van de outillage wederom kunnen geschieden. Slechts hier en daar zullen ondernemingen erin geslaagd zijn aan bestaande vernieuwings- en uitbreidingsplannen ten deele gevolg te geven, maar door de bijzondere moeilijkheden, hierbij ondervonden, hebben de uitgaven extra zwaar op de kaspositie gedrukt, zoodat ook hier aanvulling van middelen noodig was.

Afgezien van het vermelde anticipatiemotief lag de directe beweegreden van een aantal emissies in de uitzonderlijk hooge en vooral na 1941 met sprongen omhooggegangene fiscale aanspraken, waartegen in vroegere jaren veelal geheel onvoldoende kon worden gereserveerd. In dit verband kan van belastingemissies worden gesproken, ongetwijfeld een uitermate ongunstig verschijnsel, aangezien slechts een minimaal deel van de opgenomen middelen voor productieve besteding overbleef. In wezen hebben wij hier een voorbeeld van de financiering van een kapitaalshewing ineens⁴⁾.

Wat de overige emissies, inzonderheid de „anticipatie“-emissies, aangaat, is het wel duidelijk, dat zij, met betrekking tot de realiteit van het ondernemingskapitaal, ongunstig beoordeeld moeten worden, omdat immers de voor het economische kapitaalebegrip essentieele aansluiting van de geldelijke koopkracht aan de investeerings- of goederenzijde voorloopig ontbreekt en binnen afzienbaren tijd op een normaal rendement weinig kans bestaat.

³⁾ De W. A. Scholtens' aardappelmeelfabrieken, die als eenige in 1940 en als laatste onderneming sindsdien preferent kapitaal aantrok, zag zich reeds in 1943 in de pijnlijke situatie geplaatst het dividend op dit kapitaal te passeeren.

⁴⁾ In dit verband zijn te noemen de emissies in 1942 van de Koninklijke Nederlandsche Zoutindustrie van f 2 miljoen à pari en van de Nederlandsche Kabelafabriek Delft van f 2,8 miljoen à 150. De eerstgenoemde onderneming was aan herkapitalisatie- en superdividendbelasting f 1.115.000 verschuldigd, de tweede had aan dezelfde belastingen, inclusief winstbelasting, f 2.650.000 te betalen.

Weliswaar kan gezegd worden, dat dit de toestand is, waarin ons bedrijfsleven zich over de geheele lijn bevindt; zulks neemt echter niet weg, dat toevoeging van nieuwe geldmiddelen, die veelal in vollen omvang als van de legale markt uitgesloten koopkracht zijn te beschouwen en die derhalve het kapitaal karakter vooralsnog volkomen missen, een situatie schept, welke misschien het beste als een verergerde vorm van overkapitalisatie kan worden getypeerd. Tegenover de ongunstige risico's hierin gelegen, staat evenwel de kans de verkregen financiële expansieruimte bij het naderen van de gunstige conjunctuur te benutten, terwijl het geenszins zeker is, of tegen dien tijd met succes een beroep op de kapitaalmarkt kan worden gedaan. Bij het afwegen van voor- en nadeelen begeeft men zich echter geheel op speculatief gebied.

De hoofdzaak intusschen is, dat het begrip, hetwelk wij ons momenteel van het kapitaal dienen te vormen, niet aan de normen van economisch volwaardig kapitaal beantwoordt, een toestand, die eerst kan worden hersteld, wanneer het ondernemingsbezit van geldkapitaal weer goederenkapitaal is geworden en het stadium van normale winstgevendheid weer wordt bereikt. De grootste weerstanden, welke hiertoe in de toekomst moeten worden overwonnen, hangen samen met het geleidelijk hergeven aan het geld van zijn normale ruilmiddel- en koopkracht-functie. Hier gaat de bedrijfseconomische problematiek echter over in de lastige vraagstukken van algemeen economische reconstructie: opheffing van de tot angstwekkende proporties aangegroeide zwevende koopkracht en staatschuld, het wederom op gang brengen van den normalen aanvoer van grondstoffen, wederopbouw van een exportpositie en van het evenwicht in de nationale betalingsbalans.

De moeilijkheden, welke nog moeten worden overwonnen, en de wisselvalligheid, welke zij meebrengen ten aanzien van het intact blijven van het huidige geld, weerspiegelen zich in een maar al te groote geneigdheid van het publiek zijn overliquiditeit op de onderneming af te wentelen. De huidige emissie-activiteit zou in dit verband kunnen gelden als een bewijs, dat de betrokken ondernemingen het „hedengeld” met betrekking tot zijn toekomstige waarde en bruikbaarheid in mindere mate onderschatten, dan zulks bij de koopers van de aandelen het geval is. Dit verklaart, waarom, ondanks het vaak minder gunstige dividendverleden van ondernemingen, die met een emissie aan de markt kwamen, elk bedrag aan aandelen vlot en vrijwel oncritisch werd opgenomen. Een aantal ondernemingen, die onder normale omstandigheden langer tijd zouden hebben nodig gehad om aan het stadium van familiebedrijf te ontgroeien en „beursrijp” te worden, hebben mede van de gunstige gelegenheid geprofiteerd en zagen zich tot publieke N.V. gepromoveerd.

De omstandigheid, dat effecten nog zeer lang na het afkondigen van den prijsstop een object vormden, waarop de zwevende koopkracht zich vrijelijk kon richten, waardoor het bestaande koersniveau door storende speculatieve invloeden is vertroebeld en omhooggedreven, heeft veroorzaakt, dat de beurs haar normale selectiefunctie ten dienste eener economische kapitaal distributie tijdelijk heeft verloren. Dit is zeer te betreuren, doch de misbruiken, als gevolg hiervan ontstaan, zijn waarschijnlijk niet ernstig geweest.

De tijd zal moeten leeren, of de bovengenoemde afwijkende waardeering van ondernemingszijde t.a.v. het liquide geldbezit gebaseerd is — in vergelijking tot de waardeering van hen, die van dit bezit afstand deden — op een objectief grootere mogelijkheid om de thans nog van het ruilverkeer uitgesloten bedragen aanstonds wederom à raison van volwaardige koopkracht te gebruiken en aldus de koopers van aandelen in hun niet zelden speculatieven opzet te bevredigen. Een zekeren steun aan de daarentrent bestaande verwachting geeft de overweging, dat de beperkingen in de aanwending van geld voor verbruiks-

doeleinden uiteraard langer zullen duren en verder zullen gaan, dan die op de aanschaffing van productiemiddelen, waaruit een rijkere verzorging met verbruiks goederen eerst achteraf kan worden verkregen. Maar dit buiten beschouwing latende, is het niet in te zien, dat de kasvoorraad vormende ondernemer er zooveel beter aan toe is dan de niet-ondernemer, die vooralsnog met zijn geld niets kan doen.

P. P. VAN BERKUM.

VENNOOTSCHAPSBELASTING, VERMOGENSBELASTING II EN DE PROGRESSIE ¹⁾.

II.

4. *De progressie, zooals deze o.i., bedrijfseconomisch gezien, in werkelijkheid is.*

In de praktijk is men, vooral vroeger, steeds gewoon geweest, om bij de winstberekening de rente over het eigen vermogen buiten beschouwing te laten. De moderne bedrijfseconomische opvatting, dat de rente als kostenfactor moet worden beschouwd — niet alleen de leenrente, maar ook die over het eigen vermogen —, wint echter meer en meer veld ²⁾.

De fiscus heeft de laatstgenoemde rente intusschen nog steeds niet als kostenelement willen aanvaarden. Wij zullen thans onderzoeken, welken invloed deze fiscale opvatting op de progressie uitoefent. Wij gaan weer uit van dezelfde voorbeelden, doch houden thans rekening met de rente over het eigen vermogen, waarvan het percentage op $3\frac{1}{2}$ wordt gesteld ³⁾.

De vraag rijst, of deze aftrek van rente over het eigen vermogen past in het systeem van de Vennootschapsbelasting. Wij meenen deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. De wetgever heeft de belastingplichtige lichamen voor de Vennootschapsbelasting in fiscaal opzicht geheel gelijk willen stellen met natuurlijke personen. Dit is echter niet consequent volgehouden. Immers, bij de Inkomstenbelasting begint de belastingschuldigheid voor den belastingplichtigen in groep II eerst bij f 800,—. Dit bedrag wordt geacht voor het noodzakelijke levensonderhoud noodig en als zoodanig onbelastbaar te zijn. Cohen-Stuart ⁴⁾ geeft van de draagkracht een aardig beeld:

„Wanneer men het draagvermogen, bijvoorbeeld van een brugconstructie bepalen wil, dan begint men met uit te rekenen de totale draagkracht, die door de samenstelling van het geheel, door vorm, doorsnede, materie der deelen bepaald wordt. Maar, opdat over de brug een spoorrein⁵⁾ of zelfs maar een voetganger zal kunnen gaan, is het allereerst noodig, dat zij haar eigen gewicht dragen kan. Als er dus sprake is van zulk een brug eenigen last te doen dragen, zal men niet vragen naar de totale draagkracht, maar naar die, welke na aftrek van het eigen gewicht overblijft, naar het draagvermogen, dat voor de, zooals men het noemt, *mobile* belasting beschikbaar is.”

Dit geldt, fiscaal, voor de natuurlijke personen, doch ook vóór de ondernemingen. De grens onderneming is zoo'n brug, die zijn eigen gewicht moet kunnen dragen en dat gewicht is de rente over het eigen vermogen. Eerst indien deze is opgebracht, kan van belastbaarheid sprake zijn. In het systeem van de Vennootschapsbelasting zou derhalve de vrijstelling van de rente over het eigen vermogen zeer zeker passen.

¹⁾ Zie voor het gelijknamige eerste artikel „Economisch-Statistische Berichten” van 24 Mei 1944.

²⁾ Vgl. Dr. H. J. v. d. Schroeff: „De rentekosten in het kader van de theorie der vervangingswaarde”.

³⁾ Dit is eenigszins aanvechtbaar. Voor 'de eerste twee ondernemingen, welke aandelen wegens het geringe vermogen niet in de officiële notering zijn opgenomen en die geen toegang hebben tot de eerstehands vermogensmarkt, zal het percentage van de rentekosten wel hooger zijn. Zelfs echter, indien men voor de kleine ondernemingen rekening zou houden met een rentevoet van bijv. 5%, zouden niettemin onze conclusies dezelfde blijven.

⁴⁾ Bijdrage tot de theorie der progressieve inkomstenbelasting, blz. 39.

	I	II	III	IV
1e geval				
Fiscale winst	f 35.000,—	f 35.000,—	f 35.000,—	f 35.000,—
3½% rente over eigen vermogen	„ 3.500,—	„ 8.750,—	„ 17.500,—	„ 35.000,—
Werkelijke winst	f 31.500,—	f 26.250,—	f 17.500,—	—
Vennootschapsbelasting	„ 10.500,—	„ 10.500,—	„ 10.500,—	f 10.500,—
Vermogensbelasting II	„ 500,—	„ 1.250,—	„ 2.500,—	„ 5.000,—
Netto-winst ¹⁾ (resp. verlies)	f 20.500,—	f 14.500,—	f 4.500,—	f 15.500,—
Vennootschapsbelasting in % van de werkelijke winst	33,33	40	60	—
Vermogensbelasting II in % van de werkelijke winst	1,59	4,76	14,29	—
Totale belasting in % van de werkelijke winst	34,92	44,76	74,29	—
Werkelijke winst in % van het zuiver vermogen	31,5	10,5	3,5	0
Totale belasting in % van het zuiver vermogen	11	4,7	2,6	1,55
Werkelijk netto-winst (resp. verlies) percentage (3½% mind. dan in de vorige opstelling)	20,5	5,8	0,9	— 1,55

	I	II	III	IV
2e geval				
Fiscale winst	f 50.000,—	f 50.000,—	f 50.000,—	f 50.000,—
3½% rente over eigen vermogen	„ 3.500,—	„ 8.750,—	„ 17.500,—	„ 35.000,—
Werkelijke winst	f 46.500,—	f 41.250,—	f 32.500,—	f 15.000,—
Vennootschapsbelasting	„ 18.750,—	„ 18.750,—	„ 18.750,—	„ 18.750,—
Vermogensbelasting II	„ 500,—	„ 1.250,—	„ 2.500,—	„ 5.000,—
Netto-winst ¹⁾ (resp. verlies)	f 27.250,—	f 21.250,—	f 11.250,—	f — 8.750,—
Vennootschapsbelasting in % van de werkelijke winst	40,32	45,45	57,69	125
Vermogensbelasting II in % van de werkelijke winst	1,08	3,03	7,69	33,33
Totale belasting in % van de werkelijke winst	41,40	48,48	65,38	158,33
Werkelijke winst in % van het zuiver vermogen	46,50	16,50	6,50	1,50
Totale belasting in % van het zuiver vermogen	19,25	8	4,25	2,38
Werkelijk netto-winst (resp. verlies) percentage	27,25	8,50	2,25	— 0,88

	I	II	III	IV
3e geval				
Fiscale winst	f 80.000,—	f 80.000,—	f 80.000,—	f 80.000,—
3½% over het eigen vermogen	„ 3.500,—	„ 8.750,—	„ 17.500,—	„ 35.000,—
Werkelijke winst	f 76.500,—	f 71.250,—	f 62.500,—	f 45.000,—
Vennootschapsbelasting	„ 32.500,—	„ 32.500,—	„ 32.500,—	„ 32.500,—
Vermogensbelasting II	„ 500,—	„ 1.250,—	„ 2.500,—	„ 5.000,—
Netto-winst ¹⁾	f 43.500,—	f 37.500,—	f 27.500,—	f 7.500,—
Vennootschapsbelasting in % van de werkelijke winst	42,48	45,61	52	72,22
Vermogensbelasting II in % van de werkelijke winst	0,65	1,75	4	11,11
Totale belasting in % van de werkelijke winst	43,13	47,36	56	83,33
Werkelijke winst in % van het zuiver vermogen	76,5	28,5	12,5	4,5
Totale belasting in % van het zuiver vermogen	33,—	13,5	7	3,75
Werkelijk netto-winstpercentage	43,5	15	5,5	0,75

¹⁾ Aangenomen, dat de fiscale winstbepaling voor het overige bedrijfseconomisch verantwoord is, wat dikwijls ook wel een fictie zal zijn.

Wij kunnen de gevonden cijfers even kort recapitulieren.

Vennootschapsbelasting in % v. d. fiscale- en werkelijke winst.

	Geval I		Geval II		Geval III	
	Fis-caal	Werke-lijk	Fis-caal	Werke-lijk	Fis-caal	Werke-lijk
Onderneming I	30	33,33	37,50	40,32	40,63	42,48
Onderneming II	30	40,—	37,50	45,45	40,63	45,61
Onderneming III	30	60,—	37,50	57,69	40,63	52,—
Onderneming IV	30	~	37,50	125,—	40,63	72,22

Vermogensbelasting II in % v. d. fiscale- en werkelijke winst.

	Geval I		Geval II		Geval III	
	Fis-caal	Werke-lijk	Fis-caal	Werke-lijk	Fis-caal	Werke-lijk
Onderneming I	1,43	1,59	1,—	1,08	0,62	0,65
Onderneming II	3,57	4,76	2,50	3,03	1,56	1,75
Onderneming III	7,14	14,29	5,—	7,69	3,12	4,—
Onderneming IV	14,29	~	10,—	33,33	6,25	11,11

Conclusies:

a. De uniformiteit in het tarief van de Vennootschapsbelasting is slechts schijn. Doordat de fiscus de rente over het eigen vermogen niet als bedrijfslast erkent, is de druk der Vennootschapsbelasting in werkelijkheid voor ondernemingen, die met een groot vermogen dezelfde winst behalen als die met een kleiner, ook afgezien van de Vermogensbelasting II, reeds relatief hooger dan voor de laatste. Deze progressie vermindert echter bij toeneming

van de winst, omdat de verwaarloozing van de rente over het eigen vermogen in de fiscale winst een afnemende beteekenis heeft bij toeneming van de winst.

b. Door de inschakeling van de Vermogensbelasting II wordt, vooral bij de lagere absolute winstbedragen, de progressie bij toeneming van het vermogen nog aanzienlijk verscherpt. Bij toeneming der winsten neemt ook deze tweede progressiefactor weer in beteekenis af.

c. Uit de conclusie a blijkt echter, dat de inschakeling van de Vermogensbelasting II als progressiefactor in wezen een *dubbele heffing* beteekent.

5. De positie der grensonderneming met betrekking tot de Vennootschapsbelasting en Vermogensbelasting II

Een grensonderneming is een onderneming, welke aan de financierende eigenaars een winstuitkeering kan doen, gelijk aan den algemeenen rentevoet, doch niet meer. Wij moeten ons afvragen, welke factoren een onderneming tot grensonderneming stempelen. De economie leert, dat productie op groote schaal — binnen zekere grenzen — voordeliger is dan op kleine. In alle leerboeken vindt men de factoren, die deze kostenverlaging met zich brengen, opgesomd. Het grootbedrijf zal in den regel een gunstiger proportionaliteit in de aanwending der productiemiddelen kunnen bereiken en in vele gevallen, hetzij een vestigingsplaats-, hetzij een organisatie-, hetzij een efficiencypremie, hetzij een combinatie van die premieën genieten. Ook aan de grensonderneming kan één of meer van dergelijke premieën toevallen, waarvan dan echter de voordeelen

worden gecompenseerd door de nadeelen, voortvloeiende uit bijv. een ondoelmatige organisatie, zoodat tenslotte dan de kosten (inclusief de rente over het eigen vermogen) toch slechts worden gedekt door den verkoopprijs, maar niet meer. Alle andere ondernemingen zien dan die premiiën tot uitdrukking gebracht in het voordeelige verschil tusschen opbrengst en kosten, dat is dus in de winst (het specifieke inkomen van de onderneming). Eén en ander leidt tot de conclusie, dat de grensonderneming in den regel waarschijnlijk wel bij het kleinbedrijf moet worden gezocht, *indien men althans de in deze beschouwing genoemde fiscale heffingen niet meerekent.*

Echter, dit is een ontoelaatbare negatie van voor het bedrijfsleven zeer concrete lasten. Wij moeten ons nu afvragen, of de invoering van deze belastingen de onderlinge verhouding tusschen de ondernemingen aantast en of daardoor ondernemingen, die vroeger premiiën genoten, door den fiscus in de positie van grensonderneming kunnen worden gedrongen, resp. of kleine ondernemingen ondanks, resp. juist dóór de fiscale heffingen in een relatief gunstiger positie t.o.v. hun concurrenten kunnen worden gebracht.

Inderdaad meenen wij, dat het laatste het geval kan zijn. Uit de gegeven voorbeelden blijkt, dat niet de kleinste, doch de grootste onderneming het zwaarst wordt getroffen door die belastingen.

Onderneming IV kan bij een bruto-winst van f 50.000,— nog niet eens als een grensonderneming worden beschouwd, want de rente over het eigen vermogen wordt niet opgebracht en dat vermogen is dus economisch irrationeel aangewend. M.a.w.: deze onderneming is *sub-marginaal*. Door het feit, dat de fiscus de rente over het eigen vermogen niet als bedrijfslast erkent, alsmede door art. 14, 3e lid, van het Besluit (zie eerste artikel), wordt een druk op de grootere ondernemingen uitgeoefend, die hen in de richting van de grenspositie drijft. De relatief minder zwaar belaste kleine ondernemingen, met uitzondering van de vroegere grensondernemingen, zullen door die zware heffingen ten laste van hun grootere zusters juist een beweging in tegengestelde richting kunnen maken.

De vraag rijst nu, of en in hoeverre hierdoor het begrip „grensonderneming” verandert. Onze boven gegeven omschrijving moet, als gevolg van de invoering der Vennootschapsbelasting en Vermogensbelasting II, worden gewijzigd in dier voege, dat de grensonderneming nu niet meer alleen de rente over het eigen vermogen, maar ook de Vennootschapsbelasting over het bedrag van die rente en de Vermogensbelasting II moet kunnen opbrengen; waarbij wij dan nog bovendien rekening moeten houden met het feit, dat deze belastingen zelf niet als een bedrijfslast mogen worden beschouwd.

Voorloopig aangenomen, dat door de prijsvorming de afwenteling der belasting niet mogelijk is, kunnen wij ons thans de vraag stellen, hoeveel winst de verschillende ondernemingen dan moeten maken om tenminste de rente over het eigen vermogen te verdienen. Dit is een eenvoudige rekensom. De eerste onderneming zal netto f 3.500,— moeten overhouden, de tweede netto f 8.750,—, etc. Wij krijgen dan de volgende vergelijkingen:

Onderneming I

$$x_1 - 0,3x_1 - f 500 = f 3.500 \quad (= 3,5\% \text{ van } f 100.000, -)$$

$$0,7 x_1 = f 4.000$$

$$x_1 = f 5.700 \text{ (afgerond)} \quad (= 5,7\% \text{ van } f 100.000, -)$$

Onderneming II

$$x_2 - 0,3x_2 - f 1.250 = f 8.750 \quad (= 3,5\% \text{ van } f 250.000, -)$$

$$0,7x_2 = f 10.000$$

$$x_2 = f 14.250 \text{ (afgerond)} \quad (= 5,7\% \text{ van } f 250.000, -)$$

Onderneming III

$$x_3 - 0,3x_3 - f 2.500 = f 17.500 \quad (= 3,5\% \text{ van } f 500.000, -)$$

$$0,7x_3 = f 20.000$$

$$x_3 = f 28.500 \text{ (afgerond)} \quad (= 5,7\% \text{ van } f 500.000, -)$$

Onderneming IV

Bij eerste benadering blijkt hier, dat het gezochte bedrag

in elk geval grooter is dan f 44.110,—, doch kleiner dan f 75.000,—. Het tarief der Vennootschapsbelasting bedraagt hiervoor 37,5% (zie eerste artikel).

$$x - 0,375 x = f 5.000 = f 35.000 \quad (= 3,5\% \text{ van } f 1.000.000, -)$$

$$0,625 x = f 40.000 \quad f 1.000.000, -)$$

$$x = f 64.000 \quad (= 6,4\% \text{ van } f 1.000.000, -)$$

Hieruit zien wij, dat, terwijl vóór de invoering der belastingen de groote zoowel als de kleine ondernemingen 3,5% over het zuivere vermogen moesten kunnen verdienen, dit percentage na die invoering, op straffe van uitdrijving, tot 5,7 (voor de ondernemingen I t.e.m. III) resp. 6,4 (voor onderneming IV) moest stijgen. Inderdaad zijn dus de kleine ondernemingen door de invoering der belastingen *relatief* in een gunstiger positie gekomen.

Het is de vraag, in hoeverre deze ondernemingen in staat zullen zijn de door den fiscus als winst beschouwde, doch door hen zelf terecht als bedrijfslast gevoelde belastingbestanddeelen via den kostprijs af te wentelen op de afnemers. Vrije concurrentie verondersteld, zal o.i. *in het gunstigste geval* slechts dat deel van beide belastingen door alle ondernemingen in denzelfden bedrijfstak kunnen worden afgewenteld, dat de grensonderneming aan den fiscus zal moeten betalen. Dit is dus weer de Vennootschapsbelasting over de niet door den fiscus als bedrijfslast erkende rente over het eigen vermogen en de Vermogensbelasting II dier grensonderneming. Het hangt in de eerste plaats af van de elasticiteit van de vraag naar de desbetreffende producten, of die afwenteling werkelijk mogelijk zal blijken te zijn. Het lijkt ons niet uitgesloten, dat de prijsvorming er den ondernemer toe zal dwingen, een gedeelte der bovengenoemde belastingdeelen voor zijn rekening te nemen en die dus uit zijn ondernemerspremie te voldoen.

In ieder geval zal de vroegere grensonderneming moeten verdwijnen, aangezien de Vennootschapsbelasting toch over de rente van het eigen vermogen moet worden betaald en door art. 14, 3e lid, van het Besluit.

6. Moeten kapitaal-extensieve bedrijven zwaarder worden belast dan arbeids-extensieve?

In het voorgaande is deze vraag reeds aan de orde gesteld. Er bestaat bij de belastingpolitiek een controverse tusschen den nood der Schatkist, die heffingen onvermijdelijk maakt, enerzijds en de economische grondslagen dier noodzakelijke belastingen anderzijds.

Bordewijk⁵⁾ formuleerde de eischen, welke aan een goed belastingstelsel moeten worden gesteld, aldus: „Als algemeene regel moet gelden, dat de Staat door zijn belastingheffing niet grootere belangen zijner contribuabelen mag opofferen aan gemeenschapsbelangen van lagere orde. Geen belastingheffing mag zoover gaan, dat zij in haar totaliteit het economisch leven van nijvere menschen met den ondergang bedreigt.”

Belastingen worden enerzijds geheven met het doel de overheidsuitgaven te financieren, anderzijds echter — en vooral in den laatsten tijd — voor niet-fiscale doeleinden. Deze laatste functie blijkt bijv. duidelijk uit de superdividendbelasting en de inmiddels afgeschafte waardevermeerderingsbelasting. Uit welke overwegingen de heffing ook geschiedt, steeds zal — voorzoover mogelijk — de Overheid zich het directe verband tusschen belasting en volkswelvaart bewust moeten zijn. Het probleem, dat de fiscale wetgever heeft opgeworpen, is daarom zeker van beteekenis.

Onder punt 5 is reeds gewezen op de omstandigheid, dat de productie op groote schaal in den regel rationeeler geschiedt dan productie op kleine schaal. Zoo gezien zou men misschien inderdaad kunnen zeggen, dat groote ondernemingen haar winst met grooter gemak maken dan de kleinere. Daarentegen komt het ons onjuist voor,

⁵⁾ Vgl. Prof. Mr. Dr. H. W. C. Bordewijk: „Theorie der Belastingen en het Nederlandsche Belastingwezen”, 2e druk, blz. 2 en 8.

het risico-element in het geding te brengen. Het risico is immers het grootst bij de grensonderneming en deze moet toch meebetalen aan de Vermogensbelasting II. Zooals uit onze voorbeelden bleek, behoeft dit zeker niet altijd de kleinste onderneming te zijn.

Boven werd reeds betoogd, dat er geen aanleiding bestaat de kapitaal-extensiviteit van het bedrijf extra te belasten. Wij constateerden, dat de ondernemingen, die op grond van hun voorsprong één of meer premiën genieten, deze tot uitdrukking zien gebracht in de grootte van hun winst. De voorstanders van de differentieële heffing gaan o.i. bovendien van de door de practijk gelogenstrafte misvatting uit, dat het een normaal verschijnsel zou zijn, dat ondernemingen met geheel verschillende vermogensgrootten dezelfde absolute winst maken. In de practijk wordt de lagere winst van de kleinere ondernemingen door het tarief van de Vennootschapsbelasting, door de niet-erkenning van de rente over het eigen vermogen als een bedrijfslast, én door art. 14, 3e lid, van het Besluit op de Vennootschapsbelasting, reeds aanzienlijk minder zwaar getroffen dan dezelfde winst van de groote onderneming. In het systeem van den fiscus bestond derhalve in het geheel geen aanleiding, om wat wij zouden willen noemen de „onzichtbare” progressie nog te versterken door de inschakeling van de Vermogensbelasting II als extra progressiefactor. Doch de noodzakelijkheid voor die versterking zou o.i. evenmin aanwezig zijn, indien de fiscus de rente over het eigen vermogen en de — dan uiteraard niet langer op het progressie-argument steunende — Vermogensbelasting II wél als een bedrijfslast zou erkennen. Ook dan zouden nl. de kleinere winsten door het tarief der Vennootschapsbelasting al minder zwaar worden getroffen en o.i. kan dit als een voldoende compensatie gelden voor het mindere gemak, waarmede die kleinere, doch voor de desbetreffende onderneming toch relatief groote, winsten worden gemaakt.

Slotsom.

1. Het tarief van de Vennootschapsbelasting is weinig gedifferentieerd en vertoont bovendien op sommige punten onevenredig hooge marginale toppen.
2. De Vennootschapsbelasting treft ten deele schijnwinsten, vooral voorzoover het de niet als bedrijfslast erkende rente van het eigen vermogen betreft⁶⁾.
3. Daardoor wordt de positie van de onderneming, die vóór de invoering der belasting de positie van grensonderneming innam, ondergraven. Zij moet verdwijnen, tenzij zij den fiscaal last kan afwentelen op haar afnemers.
4. Er zijn geen termen de Vennootschapsbelasting aan te vullen met de Vermogensbelasting II. Het argument, dat het grootbedrijf op grond van zijn grootere winstcapaciteit of kleinere risico's zwaarder zal moeten worden belast, houdt geen steek. De ondernemingen, die een grootere winst maken, zullen uit dien hoofde reeds meer belasting betalen.
5. De Vermogensbelasting II komt, beoordeeld naar de in den leidraad neergelegde maatstaven, in wezen neer op een dubbele belasting.
6. Door art. 14, 3e lid, van het Besluit op de Vennootschapsbelasting worden alle bedrijven geschaad, het grootbedrijf echter relatief sterker dan het kleinbedrijf. Ook deze factor kan verschuiving van de grensondernemingen tengevolge hebben.

J. P. H. SMITS.

⁶⁾ Indien de belastingplichtige zijn winst heeft bepaald op basis van de vervangingswaarde, zal de afwijking tusschen de fiscale en de werkelijke winst veelal grooter worden. De behandeling van dezen factor valt echter buiten het bestek van deze beschouwing.

NORMEN VOOR LOONBEPALING.

Rechtvaardige loonverhoudingen.

In het nummer van dit blad, dat aan loonvraagstukken werd gewijd, is een overzicht gegeven van een aantal problemen, welke zich op dit terrein voordoen. Hoewel hierbij vele aspecten van het loonvraagstuk werden belicht, meenen wij toch, dat t. a. v. de bepaling van het basis-uurloon een oplossing kan worden genoemd, welke ongetwijfeld in het bedrijf bevredigende resultaten kan geven, wat betreft de onderlinge verhoudingen der loonbedragen. Door middel van werkclassificatie is het nl. mogelijk richtlijnen te geven voor het bepalen van de verhouding, welke tusschen de loonen voor de verschillende functies in het bedrijf dient te bestaan. Alvorens een beknopt overzicht te geven van de wijze, waarop deze richtlijnen bepaald kunnen worden, is het echter gewenscht aan te geven, op welke loonen deze betrekking dienen te hebben.

Teveel wordt de indruk gewekt, alsof het loonprobleem uitsluitend geldt voor de inkomsten van degenen, die direct productief werkzaam zijn. Dit is evenwel onjuist; ook voor de menschen „met de witte boorden” gelden dezelfde problemen. Afhankelijk van den aard van het bedrijf en de organisatie zal een meer of minder groot aantal menschen belast zijn met werkzaamheden als werkvoorbereiding, planning en voortgangscontrôle, gereedschapsverzorging, tarifiering, enz., terwijl daarnaast ook een groote staf van teekenaars, magazijnbedienden, bazen en chefs werkzaam kan zijn.

Ook voor deze personen zal het gewenscht zijn een rechtvaardige loonregeling op te stellen, ook al kan daarbij niet altijd van toepassing van stukloon sprake zijn.

Een oplossing is te bereiken, indien het loon voor normale werkrachten steeds evenredig aan de prestatie gesteld kan worden. Daartoe is inzicht noodig in de kwantitatieve en de kwalitatieve eischen, die gesteld worden bij de uitvoering van het werk, daar deze tenslotte bepalend zijn voor de prestatie, welke geleverd moet worden.

Door middel van de werkclassificatie¹⁾ tracht men nu, via het vastleggen en waardeeren van de kwalitatieve eischen, welke voor de uitvoering van een taak aan den mensch gesteld moeten worden, tot cijfers te komen, welke als richtlijnen kunnen dienen voor het bepalen van de verhouding, welke tusschen de loonen van de verschillende functies in het bedrijf dienen te bestaan. Waar het om onderlinge verhoudingen gaat, is het niet mogelijk om hiervoor absolute waarden vast te stellen; het niveau der loonen wordt immers door algemeene economische factoren bepaald. Waar de rechtvaardigheid van de ontvangen loonen mede voor een belangrijk deel bepaald wordt door de onderlinge verhoudingen, kan evenwel door middel van werkclassificatie een belangrijke schrede gedaan worden tot de oplossing van het loonprobleem.

Techniek der werkclassificatie.

Hoewel in de uitvoeringswijze van de werkclassificatie nog veel verschillen kunnen worden genoemd, stemt deze in principe voor alle methoden in belangrijke mate overeen.

Uitgegaan wordt van een lijst, waarop is aangegeven, welke eischen mogelijk gesteld kunnen worden bij de uitvoering van alle voorkomende taken in het bedrijf. Hierbij worden dan in den regel de volgende groepen onderscheiden:

- physieke eischen,
- psychische eischen (intelligentie, reagibiliteit),
- karakter,
- vakbekwaamheid,
- risico.

¹⁾ Zie o.a. „Organisatie en Efficiency”, Drs. da Silva: „De mogelijkheid tot loonbepaling door middel van werkclassificatie”; Kress: „How to rate job and man”.

Elk hiervan zal in den regel nog nader gespecificeerd worden. Deze specificatie gaat vrij ver, zoodat dan ook 30 à 40 eischen te beoordeelen zijn, hetgeen ongetwijfeld een werk is, waarmede zeer veel tijd gemoeid is en waarvóór veel ervaring noodzakelijk is, omdat per taak een cijfer gegeven moet worden, waarmede voor deze taak de eisch gewaardeerd wordt. Dit cijfer kan nu van 0—10 varieren en later naar de belangrijkheid van de groep met een bepaalden wegingsfactor vermenigvuldigd worden, dan wel direct in rekening worden gebracht op een relatief vergroote schaal.

Bijvoorbeeld bij werk, waarvoor een hooge vakbekwaamheid noodig is, kan een waardeeringcijfer van 8 gegeven worden, dat later vermenigvuldigd wordt met 3, zoodat de totale waardeering 24 bedraagt, of wel kan direct een keuze gedaan worden uit een schaal tusschen 0—30, waarbij dan de keuze op 24 zou moeten vallen.

Is iedere eisch gewaardeerd, dan zal van alle cijfers het totaal worden bepaald.

Toegegeven zal moeten worden, dat deze waardeeringswijze in hooge mate subjectief is; immers het is buitengewoon moeilijk voor elk hiervan objectieve maatstaven aan te leggen. Dit bezwaar blijkt echter in de practijk niet zoo groot te zijn. Zoodra nl. door den onderzoeker het classificatieschema volledig is ingevuld, wordt dit ter beoordeeling aan een groote groep menschen voorgelegd, die voor elk onderdeel, gezien hun inzicht en practijk, tot oordeelen bevoegd zijn. Uit onze ervaring blijkt, dat bij bespreking met deze personen het steeds mogelijk is tot overeenstemming te geraken, terwijl groote verschillen in de waardeering steeds uitbleven en zich in den regel tot één hoogstens twee punten beperken, hetgeen op het eindresultaat vrijwel geen invloed heeft.

Met het schema als basis, is het nu mogelijk, uitgaande van de puntenwaardeering van één of meer der bovengenoemde groepen, onderscheid te maken tusschen werkzaamheden, welke door verschillende categoriën arbeidskrachten (direct of indirect productieve; geschoolde of ongeschoolde; volwassen of jeugdige; mannelijke of vrouwelijke) moeten worden uitgevoerd.

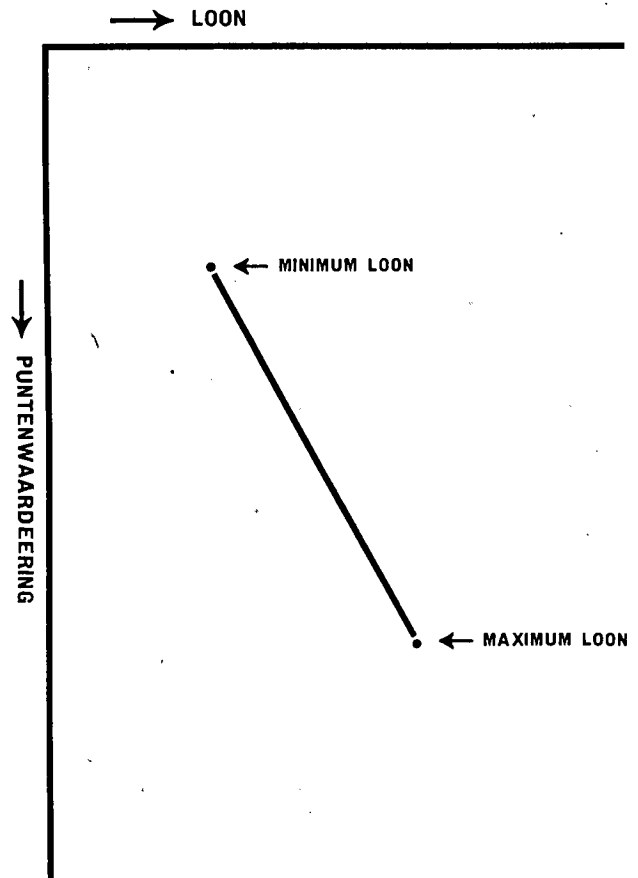
Aan de hand van de cijfers worden daarnaast zoogenaamde promotiegroepen opgesteld; dat zijn groepen van functies, welke naar puntenwaarde gerangschikt aangeven de verschillende werkzaamheden, welke per groep in chronologische volgorde doorlopen moeten worden om van het laagste tot het hoogste uurloon te kunnen komen.

Werkclassificatie en loonbepaling.

Brengt men nu verband tusschen puntenwaardeering en basis-uurloon, dan zal dientengevolge het werk met de laagste puntenwaardeering een belooning krijgen, overeenkomende met het laagste uurloon, de hoogste puntenwaardeering een loon, overeenkomende met het hoogste uurloon, welke loonen aangegeven kunnen zijn in een collectieve arbeidsovereenkomst, ofwel aan de hand van bestaande cijfers vastgelegd. Worden deze punten in een grafiek uitgezet, zooals in de onderstaande figuur is gedaan, dan geven deze door een lijn verbonden de relatie tusschen punten en loon aan.

Hoewel het bovenstaande overzicht uiteraard zeer beknopt gegeven is, komt toch wel duidelijk naar voren, dat op deze wijze de mogelijkheid verkregen wordt om een belooning evenredig aan de kwalitatieve prestatie vast te stellen, die vrij is van het individueele oordeel van den directen chef en die daardoor een grootere mate van objectiviteit heeft dan de thans veelal toepaste methoden van loonbepaling. Het is juist dit element in de omschreven regeling, dat door den werknemer uitermate gewaardeerd wordt.

Er moet op gewezen worden, dat de doorvoering van één en ander niet eenvoudig is, daar ook den arbeider periodiek gelegenheid gegeven moet worden aan te toonen, dat hij in staat is hooger gewaardeerd werk te vervullen

om daardoor in aanmerking te kunnen komen het hiermede overeenstemmende loon te verdienen, waarbij uit den aard der zaak een bepaalde objectieve wijze van beoordeeling noodig is.

Is het door de werkclassificatie mogelijk geworden de basis-urloonen per taak te berekenen, dan is de verdere stap, het inkomen afhankelijk te stellen van de kwantitatieve prestaties, zeer wel uitvoerbaar! Dat het aan de hand van arbeidsstudies mogelijk is de kwantitatieve normen voor een taak op juiste wijze te stellen, mag voldoende bekend worden geacht, al is de toepassing hiervan nog te beperkt¹⁾. Ook de toepassing van deze normen voor de taak van leidinggevend personeel in den vorm van variabele budgetten is nog te weinig toegepast. Toch zullen de meer ideële bezwaren, welke nu nog hiertegen ingebracht worden, op den duur overwonnen worden, omdat zij niet houdbaar zijn. Alle argumenten, welke gelden voor de toepassing van concrete normen voor de beoordeeling van de prestaties van de specifieke handarbeiders, gelden immers in dezelfde mate voor de zgn. hersenwerkers, van jongste bediende tot directeur.

Of en, zoo ja, in welke mate echter het loon evenredig gesteld moet worden aan de kwantitatieve prestaties, is een probleem, dat geval voor geval bestudeerd moet worden.

Voor het bepalen van de wijze, waarop dit kan geschieden, zijn voldoende mogelijkheden bekend; de literatuur over dit onderwerp is zeer uitgebreid; de voornaamste literatuur werd reeds genoemd in het aangehaalde artikel van Ir. M. G. Ydo.

Kwantitatieve en kwalitatieve normen als middelen tot meting der prestaties, gepaard aan een loonstelsel, dat voor het betreffende werk de juiste stimulans geeft, vor-

¹⁾ In zijn artikel „Iets over de economische en sociale betekenis van loonstelsels“, schrijft Ir. M. G. Ydo in „E.-S.B.“ van 19 April jl.: „de techniek van de arbeidsstudies is inmiddels zover gevorderd, dat voor bijna elk werk goede maatstaven op te stellen zijn om de prestaties te meten.“

men dus in het bedrijf de mogelijkheden voor het bepalen van een onderling op rechtvaardige wijze uitgebalanceerd inkomen der medewerkers.

F. C. M. HEGENER.

HONGARIJE ALS INDUSTRIESTAAT.

Van alle Zuid-Oost-Europese Staten is Hongarije het land, waar het proces der industrialisatie het verst tot ontwikkeling is gekomen. Van de 14 miljoen inwoners, die het huidige Hongarije telt, zijn 19 % in de industrie en het mijnwezen werkzaam, terwijl dit aandeel in Roenië slechts 7 %, in Bulgarije 8 %, in Kroatië 10 %, in Servië 9 % en in Griekenland 18 % bedraagt¹⁾. De opkomst der Hongaarsche industrie is zeer snel geweest. Vooral de afgelopen zeven jaar heeft zij zich gunstig ontwikkeld, zoodat Hongarije momenteel over een industrieel apparaat beschikt, dat een groot gedeelte der Hongaarsche behoefte aan verbruiksartikelen vermag te dekken. Het snelle industrialisatietempo werd ingezet in 1935, toen de Hongaarsche industriele productie voor het eerst die van 1928 overtrof. Hongarije telde in dat jaar 3.502 fabrieken, waarvan er 3.369 in bedrijf waren en waarvan de voortbrenging een waarde vertegenwoordigde van bijna 2.176 miljoen pengö²⁾. De gunstige resultaten van het jaar 1935, die ook in de volgende jaren bestendig bleken, stelden de Hongaarsche industrie in staat de stichting van nieuwe bedrijven, in grotere mate dan voorheen, uit eigen middelen te financieren, terwijl ook de traditioneele geldbron, der Hongaarsche industrialisatie, het bankwezen, weer ruimer ging vloeien. In zes jaar tijd werden 849 miljoen pengö in de Hongaarsche industrie geïnvesteerd. In welke mate het aantal bedrijven en de waarde der voortbrenging zich ontwikkelden, toont onderstaand staatje³⁾:

Jaar	Aantal bedrijven *	Voortbrengingswaarde (in miljoenen pengö)
1938	3.990	3.044
1939	4.334	3.768
1940	4.391	4.518
1941	5.066	5.607
1942	5.648	7.044

In deze cijfers zijn ook begrepen de bedrijven, gevestigd in de gebieden, die sinds 1940 weer Hongaarsch werden. Daar in Zevenburgen 595 industriele bedrijven geregistreerd waren en in de Batschka 463, telde de industrie in het Hongarije van 1939 rond 4.600 bedrijven, hetgeen ten opzichte van 1938 een toeneming beteekent van rond 600 bedrijven. Verdere gevolgtrekkingen te maken uit de gestegen voortbrengingswaarde is moeilijk en uiterst speculatief, daar de sinds 1939 ingetreden prijsstijging en de voortbrengingswaarde der bedrijven in Noord-Oost-Zevenburgen en de Batschka hierop een grooten invloed hebben uitgeoefend. Kenmerkend is echter, dat 75 % der toeneming aan stroomverbruik⁴⁾ op Trianon-Hongarije viel, terwijl de stijging van het kolenvverbruik met 450.000 ton alleen aan dit gebiedsdeel is toe te schrijven. Ook het stroomverbruik per bedrijf vertoonde in Trianon-Hongarije een toeneming van 267.000 kwu tot 283.000 kwu, terwijl het over het geheele land een daling vertoonde van 247.000 tot 240.000 kwu. Dit laatste is in hoofdzaak te wijten aan het geringe stroomverbruik per bedrijf in de Batschka, dat slechts 40.000 kwu bedraagt.

De banken en de industrialisatie.

Een typisch kenmerk der Hongaarsche industriele ontwikkeling vormt de groote invloed, dien enkele der belangrijkste Hongaarsche banken hierop hebben uitge-

oefend. Vooral vóór den oorlog 1914—1918 was het vrijwel uitsluitend het bankwezen, dat groote credieten voor den industrieelen opbouw van het land beschikbaar stelde. In de eerste jaren na 1918 boette het bankwezen als credietgever der industrie zeer veel aan belangrijkheid in, hoofdzakelijk tengevolge van den steeds geringer wordenden geldstroom uit het buitenland, die tot dan toe over het Hongaarsche bankwezen zijn weg naar de industrie gevonden had. Na 1935 trad hier echter wederom een kentering ten goede in. De gunstige conjunctuur in de Hongaarsche industrie trok opnieuw kapitalen uit het buitenland aan, terwijl ook de groote banken hun vertrouwen in de nationale nijverheid herwonnen. De industrialisatie was nu niet meer alleen afhankelijk van de ontoereikend gebleken financiering uit eigen bedrijfsmiddelen, doch kon zich tevens stutten op de kapitaalhelp der groote banken. In welke mate het industrieel aandeelbezit der drie grootste banken zich sinds 1939 heeft uitgebreid, toont de volgende tabel⁵⁾:

	1939	1940	1941	1942
	(in mill. pengö)			
Hongaarsche Algemeene Credietbank	96,5	87,9	114,6	140,4
Pester Hongaarsche Handelsbank ..	75,9	68,5	92,0	86,0
Hongaarsche Escompte en Wisselbank	28,4	25,9	34,7	34,7

De Hongaarsche Algemeene Credietbank staat veruit aan de spits, wat haar industrieel aandeelbezit betreft. Het maakt 18 % der balanssom en meer dan het dubbele van het eigen kapitaal der bank uit. Haar kapitaalbelangen liggen in hoofdzaak in het mijnwezen (steenkol en aluminium), de metaal- en machine-industrie, de textiel- en papierindustrie, benevens in de suiker- en levensmiddelennijverheid. Daarmede is zij in een twintigtal groote bedrijven geïnteresseerd, waaronder de Hongaarsche Algemeene Kolenmijnen N.V., een leidend bedrijf in de Hongaarsche kolenindustrie, die tevens een groote aluminiumfabriek exploiteert; de bauxietbedrijven van Iskaszentgyörgy en Nagyvaszonnpuszta; de Machinefabriek en Scheepsbouw N.V. Ganz & Co.; de Metaalwaren-, Wapens- en Munitiefabriek N.V.; de Hongaarsche Katoenindustrie N.V.; de Ersekujvárer Hennep- en Vlasfabrieken N.V.; de Columbia Textielindustrie N.V.; de Neményi Papierfabriek N.V.; de Hongaarsche Suikerindustrie N.V. en de Dermata Schoenfabrieken N.V. Hiermede is de lijst van de kapitaalbelangen der Hongaarsche Algemeene Credietbank nog niet volledig. Er ontbreken nog een tiental spiritusfabrieken, bierbrouwerijen, stoommaalders en plantenveredelingsbedrijven.

De Pester Hongaarsche Handelsbank heeft haar kapitaalbelangen eveneens over vrijwel alle takken van industrie verspreid. Vooraanstaande bedrijven in den mijnbouw als de Salgótarján Steenkolenmijnen N.V.; in de machine- en metaalnijverheid als de Rimamuran-Salgótarján IJzerfabrieken N.V.; in de electrotechnische industrie als de Vereenigde Gloeilampen en Electriciteits N.V.; in de textielindustrie als de Hongaarsche Viscosa N.V.; in de leder-, papier- en chemische industrie behooren tot haar concern. Zij bezit eveneens een belangrijk aandeelpakket der voormalige Roemeense Carmen Schoenfabrieken uit Nagyvarad (Oradea Mare).

De Hongaarsche Escompte- en Wisselbank is hoofdzakelijk geïnteresseerd in de papier-, textiel-, electriciteits- en suikerindustrie. Haar kapitaalbelangen in de industrie maken 11 % uit der balanssom en zijn anderhalf maal zoo groot als het eigen kapitaal. Deze cijfers stemmen overeen met die der Pester Hongaarsche Handelsbank.

De grondstoffenpositie.

De grondstoffenpositie der Hongaarsche nijverheid loopt vrij sterk uiteen. Terwijl de levensmiddelennijverheid

¹⁾ „Nachrichten für Aussenhandel“ van 18.1.1944.

²⁾ 100 pengö = 143,17.

³⁾ „Magyar Statisztikai Szemle“ 1942.

⁴⁾ In 1942 bedroeg het stroomverbruik 1,3 milliard kwu. De stijging sinds 1941 bedroeg 100 miljoen kwu.

⁵⁾ „Ungarisches Wirtschaftsjahrbuch“ 1943.

haar productie geheel op de binnenlandsche voortbrenging van grondstoffen heeft ingesteld, is de textielnijverheid gedwongen vrijwel alle benodigde grondstoffen in te voeren. Hetzelfde geldt, hoewel in mindere mate, voor de metaalnijverheid, wier behoeften aan ijzererts, ruwe metalen, cokes, kopererts enz. niet door de binnenlandsche voortbrenging kunnen worden gedekt.

De landbouwnijverheid vormt in Hongarije de belangrijkste industriegroep. Zij telt 1.170 bedrijven. Haar productie van boter, salami, gerookt spek, plantenziekten, chocolade, maalderijproducten, suikerwerken, vleesch- en groentenconserven oefent een grooten invloed op de Hongaarsche handelsbalans uit. De uitvoerwaarde van deze producten, die een gemiddelde van 50 miljoen pengő per jaar haalt, is grooter dan die van elk der andere industriegroepen.

Over de ontwikkeling der grondstofproductie staan slechts onvolledige gegevens ter beschikking; onderstaande tabel geeft een indruk van de ontwikkeling der grondstoffenproductie in een aantal vooroorlogsche jaren:

Over het voortbrengingsniveau in 1943 vond ik de

krijgen over een elektrische energie van 500 miljoen kwh per jaar.

Zoo vormt Hongarije op het oogenblik een agrarisch-industrieel Staat, die vastbesloten is de industrialisatie in een zoo snel mogelijk tempo te ontwikkelen. De huidige omstandigheden vertragen dit tempo in niet geringe mate, doch het getuigt van den Hongaarschen ondernemingsgeest, dat men er in geslaagd is nu reeds de beschikking te krijgen over de installaties, die voor een groot project als dat van de electricificatie van het Széklerland benodigd zijn. De industrialisatie van Hongarije is daarenboven een sociale eisch, daar dit de eenige mogelijkheid is om het dringende probleem der agrarische overbevolking tot oplossing te brengen. Of iedere uitbreiding van het industrieel potentieel bestendig zal blijken? Eenige twijfel is gewettigd, wat bepaalde bedrijven betreft, die hun ontstaan uitsluitend aan de door den oorlog veroorzaakte voorzieningsmoeilijkheden te danken hebben⁶⁾, doch in het algemeen mag men aannemen, dat de meeste bedrijven zich ook na den oorlog zullen weten te handhaven. Men vergeete niet, dat zich ook in Hongarije een belangrijke industrieel

PRODUCT	Gew. Eenh.	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941
Mangaanerts	ton	2.200	11.300	10.100	8.900	15.700	—	—
Ijzererts ¹⁾	"	65.000	100.000	100.000	130.000	220.000	230.000	—
Petroleum	"	—	—	2.000	43.000	144.000	262.000	550.000
Bauxiet ²⁾	"	211.100	329.100	532.700	540.300	500.200	564.000	600.000
Bruinkool ³⁾	"	6.718.000	7.105.000	8.055.000	8.306.000	9.518.000	10.306.000	12.600.000
Steenkool ³⁾	"	823.000	827.000	917.000	1.042.000	1.107.000	1.207.000	—
Aardgas	m ³	3.000.000	3.000.000	4.000.000	8.000.000	13.000.000	—	—
Aluminium	ton ¹	300	800	1.200	1.500	1.500	2.800	6.000
Staal	"	446.000	553.000	665.000	648.000	733.000	751.000	—

¹⁾ In 1937 bedroeg de invoer van ruwijzer en schroot nog 90.000 ton, die der overige ruwe metalen 26.000 ton.

²⁾ De bauxietreserve wordt geschat op 250 miljoen ton. („Europa Press". 1944.04.20).

³⁾ In 1937 bedroeg de invoer van steenkool, cokes en bruinkool 579.000 ton.

volgende gegevens: mangaan 26.500 ton, antimoon 1.000 ton, goud 2.050 kg., ijzererts 650.000 ton, petroleum 145.000 ton, bruinkool 9.518.000 ton, lood- en zinkerts 8.000 ton en aardgas 160 miljoen kubieke meter. In Noord-Oost-Zevenburgen bevinden zich nog belangrijke zilver- en goudertslagen in het Rodna-gebergte, bij Baia Mare, Capnic en Baitsa, welke door de Rimma-, Mica- en Aurum-bedrijven worden geëxploiteerd. De Hongaarsche aluminiumnijverheid beschikt over een grondstoffenbasis, die haars gelijke niet heeft. De Hongaarsche bauxietreserves worden op $\frac{1}{4}$ der wereldreserves geschat.

Groote aandacht is de laatste twee jaar besteed aan een doelmatig gebruik van het in Noord-Oost-Zevenburgen geproduceerde methaangas. De industrieel bedrijven van Marosvásárhely, Dés, Kolosvár en Nagybánya worden met aardgas gevoed, hetgeen een belangrijke kolenbesparing beteekent. Dit geldt eveneens voor de zich in bouw bevindende electriciteitscentrale ten Noorden van Marosvásárhely, die tot de Electriciteitsbedrijven voor het Széklerland N.V. behoort. Haar capaciteit zal 10.000 P.K. bedragen, hetgeen de behoefte van het Széklerland aan elektrischen stroom belangrijk overtreft. Van de centrale wordt een 60.000 Volt-hoogspanningsnet aangelegd naar Marosvásárhely, Székelyudvarhely en Csikszereada, van waaruit het vertakkingen bezit naar Gyergyószentmiklos, Sepsiszentgyörgy en Kézdivásárhely. Tevens heeft men plannen ontworpen om aardgas als grondstof te gebruiken in de chemische industrie, hoofdzakelijk bij de vervaardiging van ammoniak, nitrogeen, kunstmeststoffen, synthetische benzine, acethyleen, kunst- rubber en springstoffen.

De electricificatie van het land, voorwaarde voor een verdere industrialisatie, wordt nog bevorderd door een wetsontwerp, dat in Januari 1944 door den Minister van Landbouw aan het parlement werd voorgelegd. Dit ontwerp voorziet in den bouw van verschillende stuwdammen in de Theiss, in de valleien van de Viso, de Tarac en de Talabor-Nagyág, waardoor men de beschikking hoopt te

concentratie heeft voltrokken en dat zeer veel bedrijven hun capaciteit, ook uit eigen middelen, belangrijk hebben opgevoerd, terwijl ook de Staat door directen financieelen steun en talrijke beschermende maatregelen de ruggegraat der Hongaarsche industrie heeft versterkt. Het zou overigens geen witte raaf in de industrieel geschiedenis van Zuid-Oost-Europa uitmaken, indien een bedrijf voorespedig tot ontwikkeling kwam, dat bij een vrije markt spoedig zijn poorten zou hebben moeten sluiten!

L. J. M. VAN DEN BERK.

^{*)} Men is in Hongarije ook met de vervaardiging van schrijver- en naaimachines begonnen.

BOEKBESPREKINGEN

De Margarineconventie. Eenige beschouwingen over haar totstandkoming en werking binnen het kader van de Crisiszuivelpolitiek, door Dr. P. Herweyer (Rotterdam, 1943).

In het voorwoord van dit Rotterdamsche proefschrift geeft de schrijver een beknopt overzicht van de wijze, waarop zijn geschrift tot stand is gekomen, en karakteriseert hij dit als een descriptieve dissertatie, waarin de Margarineconventie gezien wordt als een marktordnend apparaat ter handhaving van de Crisiszuivelpolitiek der Regeering.

De studie beweegt zich dus op het terrein van de overheidsinterventie ten aanzien van het bedrijfsleven. De schrijver verwacht, dat na den oorlog op economisch terrein een toestand zal worden geschapen, dien men kan karakteriseeren met den term „geleide economie"; hij besluit zijn voorwoord met het uitspreken van de verwachting, dat zal blijken, dat zijn studie op het gebied van de marktordening tijdens de achter ons liggende crisisjaren niets aan actualiteit zal hebben ingeboet en dat hierin een voldoende rechtvaardiging zal zijn te vinden voor de totstandkoming van het onderhavige proefschrift.

In het eerste gedeelte wordt een vrij uitvoerige uiteen-

zetting gegeven van de Crisiszuivelpolitiek, waarin de aanleiding wordt gevonden tot de marktordening, het tweede gedeelte bespreekt die ordening zelve, het derde gedeelte onderwerpt de werking van de Conventie aan een beschouwing.

Gegeven het feit, dat boter, margarine, oliën en vetten sterk consumptieverwant zijn, kon worden verwacht, dat de Regeering toen zij zich in 1932 genoodzaakt zag maatregelen te treffen tot bescherming van de boterproductie, het geheele gebied van de vetvoorziening daarbij zou moeten betrekken. Het heeft tot 1938 geduurd, eer men kon zeggen, dat de ordening van alle samenhangende markten haar voltooiing had gevonden.

Goed gedocumenteerd en op overzichtelijke wijze worden de oorzaken van den slechten toestand in het veehouderijbedrijf uiteengezet; daarna wordt de technische regeling van den steun besproken, waarvan een zetal punten aan een nadere beschouwing worden onderworpen.

Na een kritische bespreking van andere mogelijke oplossingen, sluit het eerste hoofdstuk met een kort overzicht van de wijze van uitvoering der verschillende maatregelen.

Het tweede hoofdstuk behelst een verhandeling over de resultaten van de Crisiszuivelwet 1932. Besproken wordt, hoe de steunmaatregelen de veehouderij voor den financiële ondergang hebben behoed („short-run maatregelen”), doch de aanpassings- („long-run”) maatregelen geen effect hebben kunnen sorteren. Interessante problemen als de kostprijsstructuur van de melk, de boterexport, het al of niet elastisch zijn van de botervraag, worden aan de orde gesteld en uit de, naar de meening van den schrijver, geringe elasticiteit van deze vraag wordt het verband tusschen de ontwikkeling van den boterexport, de opheffing van het menggebod en andere verschijnselen verklaard.

In het derde hoofdstuk wordt de beperking van de margarine-industrie besproken. Geconstateerd wordt, hoe de historisch gegroeide plaats, die de margarine zich ten aanzien van de boter had verworven, in principe tijdens het Crisiszuivelbeleid geen geweld is aangedaan. Betoogd wordt, dat de afzetkwestie en de prijspolitiek moesten leiden tot „monopoliseering” van de margarine-industrie; voor een doeltreffende uitvoering van de zuivelpolitiek was het technische apparaat, de Margarineconventie, noodig.

Aangezien de Regeering zoowel een te groot margarine-debiet als te lage margarineprijzen moest voorkomen, had zij belang bij een geconsolideerde situatie binnen de margarine-industrie, een kartelvorming dus, die de geheele industrie zou moeten omvatten. Het vierde hoofdstuk, waarmede het tweede gedeelte der dissertatie aanvangt, behelst dan ook in de eerste plaats eenige beschouwingen over het wezen van de kartels, waarbij de aandacht speciaal wordt gevestigd op de beteekenis van de „onvollledige mededinging” in dit verband.

Van zijn stelling „kartels en trusts zijn organisatievormen van het marktevenwicht op die markten, waar zonder organisatie van de markt geen stabiel evenwicht zou kunnen bestaan” wordt een nadere verklaring gegeven. De divergentie tusschen aanbod en vraag, die in tijden van crisis acuut gaat worden, noopt de Regeering tot ingrijpen daar, waar de aanpassing niet vrijwillig geschiedt of kan geschieden.

In het vijfde hoofdstuk komen de concurrentieverhoudingen binnen de margarine-industrie aan de orde.

Uiteengezet wordt, hoe de margarine kon worden een homogeen massaproduct en hoe de grondstoffenproductie, die, in tegenstelling tot de margarinefabricatie, groote kapitaalinvesteering vereischte, door integratie gebonden werd aan de margarine-industrie, waardoor de voorwaarden werden geschapen, gunstig voor concentratie en kartelleering.

In 1927, toen de fusie Van den Bergh-Jurgens plaats had, was ruim 70 % van het totale aanbod in de binnenlandsche markt in één hand, de Margarine-Unie, vereenigd, welke binnen bepaalde grenzen een zelfstandige prijspolitiek kon voeren.

Over deze prijspolitiek en die van de ca. 15 concurrerende kleinere ondernemingen, geeft het proefschrift belangwekkende beschouwingen, toegelicht door eenige grafische voorstellingen van de gevonden verhoudingen.

Hierna wordt de beteekenis van de Crisiszuivelwet in verband gebracht met de situatie in de margarine-industrie. De oogmerken van deze wet kwamen in het kort neer op een beperkten margarine-afzet tegen verhoogden prijs (menggebod, heffing, fixatie van de prijsverhoudingen tusschen boter en margarine). De bepalingen van deze wet droegen aldus de kiem in zich van een verscherpt concurrentiestrijd, in verband waarmede een nieuwe, meer omvattende, marktbeheersching noodzakelijk bleek.

Na een analyse van de geneigtheid der verschillende groepen belanghebbenden om te geraken tot een vrijwillige kartelleering, wordt geconstateerd, dat deze niet kon worden verwacht; de totstandkoming van het kartel heeft dus een gedwongen karakter moeten dragen, waarbij de Regeering als geïnteresseerd bemiddelaarster is opgetreden.

Allereerst moesten de bezwaren, die de ondernemingen met den laagsten kostprijs tegen de kartelvorming koesterden, uit de wereld worden geholpen, door waarborgen te scheppen tegen het verlies van hun economische zelfstandigheid. In de tweede plaats moest de gemeenschappelijke debietsachteruitgang zoo billijk mogelijk over alle bedrijven worden verdeeld; in de derde plaats moest men er zeker van kunnen zijn, dat het opgezette prijsniveau niet weer zou afbrokkelen.

Een eenvoudig prijskartel zou hiervoor geen oplossing hebben gegeven. Alle bedrijven hadden met een surplus-capaciteit te kampen, gezocht moest derhalve worden naar een, fixeering van de onderlinge afzetverhoudingen.

Op grond van vorengaande overwegingen moest de aaneensluiting van de margarine-industrie den vorm aannemen van een contingenteeringskartel, dat op 28 September 1932 in werking trad.

Hoofdstuk 6 beschrijft de Margarineconventie. Allereerst wordt uiteengezet, wat de Margarineconventie niet beoogde, nl. het misbruik maken van een monopoliepositie.

Uit de considerans der overeenkomst blijkt het karakter van de Conventie; hierin worden haar eenige taken toebedeeld, welke voornamelijk bestaan in het functionneeren als instrument der Overheid, in het vertegenwoordigen van de margarine-industrie bij de Overheid en in het zorgdragen voor een stabiel prijsniveau. Het mag verwondering wekken, dat laatstgenoemde taak geacht werd automatisch te worden vervuld door een contingenteeringsregeling en waarom de Conventie niet tevens den vorm van een prijskartel kon aannemen.

Na een uiteenzetting over de techniek van de contingenteering, de inschakeling daarbij van een accountant, de vergoedingen bij over- en onderschrijding en de controlemaatregelen, volgen eenige interessante beschouwingen over de economische beteekenis van de quote en haar overdraagbaarheid. De mogelijkheid is nl. daardoor geschapen om marktaandeelen van noodlijdende ondernemingen tijdelijk toe te wijzen aan ondernemingen met onderbezette installaties, waardoor deze dichter haar optimalen productie-omvang kunnen benaderen.

Betoogd wordt, dat bij volledige vrije concurrentie de uitschakeling van de noodlijdende ondernemingen veel tijd- en kapitaalverlies zou kosten, terwijl het aldus vrijgekomen debiet langs den weg der mededinging zou moeten worden verdeeld, welke weg zou kunnen leiden tot een minder rationeële verdeling van de productie dan bij een quoteregeling.

Opgemerkt mag hierbij worden, dat het proefschrift zich niet over een zoodanig aantal ervaringsjaren uitstrekt, dat ook de nadeelen, welke de ondernemingen, die hun quota (zgn. „tijdelijk”) afstaan, zouden kunnen blijken te hebben ondervonden, in de beschouwingen konden worden betrokken.

Zeer leerzaam is de ervaring, welke is opgedaan met de vaststelling der meest effectieve boeten voor overschrijdingen en vergoedingen voor onderschrijdingen der quota. Het is duidelijk, dat de hoogte dezer afdrachten zal bepalen, of een onderneming de voorkeur zal geven aan het zoo goed mogelijk aanpassen harer productie aan haar quote, dan wel aan het streven naar over- resp. onderschrijding.

De geschiedenis, ook van deze Conventie, leert, dat de bepaling dezer vergoedingen niet te zeer op theoretisch calculatorische gronden mag berusten, doch ten volle rekening zal moeten houden — en dit zoo mogelijk van den beginne af — met de door de deelnemers in de afzetverhoudingen te veroorzaken verschuivingen. Op blz. 99 der dissertatie lezen wij, dat de boete, bij overschrijding te betalen, (f 0,15 per kg) zoodanig was vastgesteld, dat althans een ontwikkeling in de richting van een quote-overschrijding niet werd aangemoedigd; op blz. 137 constateert de schrijver, dat in October 1934 werd overgegaan tot verhooging van vorenbedoelde boete tot f 1 per kg. De bedoeling was hierbij uiteraard om overschrijding absoluut verliesgevend te maken, een situatie, welke men wel steeds zal moeten nastreven om een krachtige contingentieeringpolitiek te vestigen.

Interessant zou het zijn geweest te hebben kunnen lezen, of ook overdrachten van quote van zeer tijdelijken aard geoorloofd waren, daar deze zouden hebben kunnen leiden tot ongewenschte voorkoming van boete en niet zouden hebben kunnen voeren tot een meer rationeële verdeling der productie.

Er lijken meer desiderata voor hen, die belang stellen in kartelbepalingen en daarom meer detailpunten besproken hadden gewenscht. Het beeld der Margarineconventie is echter op dit gebied niet geheel uitgewerkt, aangezien in het bijzonder haar werking binnen het kader van de crisiszuivelpolitiek het onderwerp der dissertatie is geweest.

Het zevende hoofdstuk behelst beschouwingen over het staatkundig aspect van de Conventie. Een inleiding over den groei van het contact tusschen Overheid en bedrijfsleven wordt geresumeerd als loopende via „self-government” binnen het kader van de crisiswetgeving, via beperkte autonomie op het gebied van marktordenende detailregelingen (Wet tot het algemeen verbindend en ontbindend verklaren van ondernemersovereenkomsten), naar een meer volledige autonomie in den vorm van representatieve organen met verordenende bevoegdheden.

De Margarineconventie is te zien als een symptoom van de nieuwe ontwikkeling temidden van de eerste fase, het Crisiszuivelsysteem, en blijkt in tweërlei opzicht een staatkundig novum te zijn geweest.

Met een korte bespreking van de verdeling der functies binnen de Margarineconventie wordt het zevende hoofdstuk besloten.

Het derde gedeelte van de dissertatie behandelt de werking van de Margarineconventie.

Allereerst wordt het prijsniveau besproken; behandeld wordt, wat onder dit prijsniveau moet worden verstaan en hoe het tot stand was gekomen. Aangezien er geen sprake was van uniforme kostprijzen en winstmarges en de omvang van een kartelrente tot een minimum beperkt moest blijven, zag de Regeering zich genoodzaakt permanent contrôle uit te oefenen op de winstmarges, terwijl tevens de vraag moest worden beantwoord, in hoeverre de heffing effectief zou zijn ten aanzien van het tot stand brengen van het gewenschte prijsniveau. De Regeering zag zich voorwaar voor geen gemakkelijke taak geplaatst.

Bestudeerd wordt de uitwerking van de heffing op het prijsniveau, waarbij schrijver tot de conclusie komt, dat de heffing op de goedkoopere soorten in het algemeen op de consumenten kon worden verhaald, doch dat dit op de markt voor de standaardkwaliteiten geenszins het geval was. De spanning tusschen de duurste en de goedkoopste kwaliteit werd daardoor teruggebracht van ca. f 0,70 op ca. f 0,16 per kg.

Ten aanzien van de moeilijkheid van het bepalen van de heffing, betoogt de schrijver dan, waarom de Regeering moest komen tot een uniforme heffing, uitgaande van een normatieve gemiddelden kostprijs, waarbij zoowel kostprijstechnische als fiscale overwegingen in het geding blijken te zijn gekomen.

In verband met de kostencurven bij het margarineconcern en bij de buitenstaanders, bespreekt schrijver het optreden van een relatieve kartelrente, waardoor een zekere mate van concurrentiestrijd mogelijk bleef, waarvan dan een beschrijving volgt.

Het negende hoofdstuk behandelt de uitvoerende taak van de Margarineconventie; het voornaamste onderdeel daarvan wordt gevormd door het vraagstuk van de beheersing van de margarineprijzen. De hieraan verbonden moeilijkheden worden in de chronologische volgorde van haar optreden besproken, waarbij aan de orde komen: de saneering van de positie van de mengers, de invloed van de contingentieering, de nadere regeling der grossiers- en winkelprijzen en de margarineverkoopvoorwaarden.

Het arrest van den Hoogen Raad van 11 November 1937 en latere jurisprudentie worden in dit verband door den schrijver aangehaald, waarna hij opmerkt, dat uitbreiding van contractuele verplichtingen tot derden mét den organisatie dwang de noodzakelijke juridische begeleidingsverschijnselen vormen van iedere marktordening.

In het laatste hoofdstuk worden de verschuivingen in het aanbod en het verbruik van margarine besproken en verklaard, waarbij het ontstaan van de Spijsvetconventie en de Spijsolieconventie aan de orde komen. De loop der gebeurtenissen heeft aldus ten overvloede aangetoond, dat iedere marktordening weer de basis vormt voor de ordening van andere markten, die met de eerste sterk productie- of consumptieverwant zijn.

Tenslotte wijdt de schrijver eenige aandacht aan de marktpositie van de participanten tijdens de conventie, waarbij hij tot de conclusie komt, dat het concern, van zijn beheersende positie heeft ingeboet en dat de buitenstaanders, voorzover zij niet als „randbedrijven” hun quota aan het concern zagen overgaan, hun marktpositie hebben kunnen verstevigen. Het minimumprijsniveau kon in het algemeen zeer goed gehandhaafd worden.

De hiervoren besproken dissertatie moge in het bijzonder den betrokkenen bij de margarine-industrie belang inboezemen; zij is in zoodanige mate belangwekkend, dat haar bestudeering zeer kan worden aanbevolen aan ieder, die op eenigerlei wijze geïnteresseerd is bij het probleem der marktordening en dat van de publiekrechtelijke regeling van het bedrijfsleven.

Dat de Overheid bij haar bemoeiingen met een betrekkelijk zoo eenvoudig artikel als margarine reeds voor groote moeilijkheden is komen te staan, heeft de schrijver uitvoerig aangetoond; toch geeft het proefschrift den indruk, dat het resultaat der Regeeringsbemoeiingen hem bevrediging heeft geschonken.

H. J. H. VAN DIJK.

OVERHEIDSMATREGELEN OP ECONOMISCH GEBIED

LANDBOUW EN VOEDSELVOORZIENING.

Groenteteelt. Wijziging in de telersprijzen voor groenten voor het teeltjaar 1944, met het doel enerzijds de teelt van bepaalde groenten uit te breiden en anderzijds den aanvoer meer gelijkmatig te doen verlopen, door deze in de maanden Juni en Juli te vergrootten. (E.V. 1944, No. 11; blz. 288).

Grondkamers. Publicatie van de richtlijnen voor 1944 van de Grondkamer voor Groningen inzake grasverkoopingen en verpachting van naweide, alsmede inschuring van vee en paarden. (E.V. 1944, No. 12; blz. 313).

Landbouw. Regelingen inzake de bestemming, het gebruik, het rooien, het voorhanden hebben en het verkoopen, afleveren en vervoeren van pootaardappelen. Mededeeling inzake toekenning van een zgn. suikerpremie aan verbouwers van aardappelen. Voor inkuilingsdoeleinden zal dit jaar geen melasse beschikbaar worden gesteld. Afkondiging van een aantal regelingen ten behoeve van landbouwers uit de ontruimde gebieden. (E.V. 1944, Nos. 11, 12 en 13; blz. 288, 313 en 341).

Tuinbouw. Regeling inzake het ter beschikking stellen van benzine voor het besproeien van warenhuizen, rāmen en kassen. (E.V. 1944, No. 12; blz. 313).

Vee. Mededeeling van het Bedrijfschap voor Vee en Vleesch inzake het weer openstellen van de vrije schapenmarkten. Nadere regelingen inzake den handel in rundvee en berechting van geschillen met betrekking tot handeling op de taxatiemarkt voor rundvee. Bepalingen inzake het verplicht afsluiten van zgn. mestcontracten voor varkens. (E.V. 1944, No. 11; blz. 285 en 288).

Visscherij. Regeling van den afzet van kokhanen, ruwe dan wel be- of verwerkte. Besluiten inzake kostenbijdrage van de visscherij, resp. met betrekking tot het lossen van visch in de haven van IJmuiden en tot het toezicht op de kustvisscherij. Regeling van den vischaanvoer door binnenvisschers. Uitvoeringsbesluit inzake verdeling en afzet van ansjovis. Afkondiging van de Oesterverordening 1944 van het Bedrijfschap voor Visscherijproducten, waarin de bepalingen van het Crisis-Oesterbesluit 1937 inzake het kweken en vervoeren van consumptie- en zaai-oesters worden overgenomen. (E.V. 1944, Nos. 11, 12 en 13; blz. 285, 288, 313, 332 en 341).

Vlas. Besluit inzake verplichten verkoop van voorraden gerepeld stroovlas door den stroovlashandelaar. (E.V. 1944, No. 12; blz. 309).

GELD-, CREDIET- EN BANKWEZEN EN BELASTINGEN.

Bankwezen. Wijziging van het Bankenbesluit, waarbij mede niet als credietinstellingen in den zin van het besluit 225/1941 worden beschouwd: de Rijkspostspaarbank, de Postchèque- en girodienst en de sociale volkscredietinstellingen. (E.V. 1944, No. 12; blz. 310).

Omzetbelasting. Uitspraak van de Tariefcommissie inzake handhaving van de vrijstelling van omzetbelasting bij den verhuur van safeloketten en kluisen. (E.V. 1944, No. 13; blz. 344).

STATISTIEKEN

DUITSCHE RIJKSBANK. (in mill. R.M.)

Data	Goud en deviezen	Renten bank-scheime	Andere wissels, chèques en schatkistpapier	Beleeningen
23 Mei 1944	77	610	40.256	15
15 " 1944	77	602	10.256	24
29 April 1944	77	590	40.909	38
22 " 1944	77	621	39.715	19
23 Aug. 1939	77	27	8.140	22

Data	Effecten	Andere Activa	Circulatie	Rekg.-Crt.	Andere Passiva
23 Mei '44	0,6	1.922	33.990	7.109	735
15 " '44	0,6	1.834	84.327	6.985	704
29 April '44	0,6	1.900	34.569	7.179	724
22 " '44	0,6	1.271	33.317	6.705	642
23 Aug. '39	982	6.380	8.709	1.195	64

DE NEDERLANDSCHE BANK. (Voornaamste posten in duizenden guldens)

Data	Munt, muntmateriaal en deviezen ¹⁾	Binnel. wissels, open marktpapier, beleeningen, voorschotten a/h Rijk en diverse rekening(n) ²⁾	Totaal activo	Totaal opeischb. schulden
5 Juni '44	5.027.549	162.932	5.262.184	5.193.227
30 Mei '44	5.042.932	147.626	5.262.745	5.028.021
22 " '44	4.988.038	150.992	5.207.064	4.977.685
15 " '44	4.938.925	147.970	5.158.165	4.925.178
8 " '44	4.884.966	147.366	5.103.769	4.895.053
1 " '44	4.852.144	148.908	5.072.895	4.883.246
24 April '44	4.841.656	147.019	5.059.572	4.839.174
6 Mei '40	1.173.319	248.256	1.474.306	1.424.016

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldi in R/C	Bankassig-natiën en diverse rekening(n)	Saldo Rijk R/C (D/C)	Schatkist-papier rechtstr. ondergebracht
5 Juni '44	4.211.293	863.919	118.014	C. 93.275	—
30 Mei '44	4.185.543	891.689	116.571	C. 103.881	—
22 " '44	4.138.438	884.552	115.132	C. 104.944	—
15 " '44	4.097.240	880.352	111.636	C. 106.563	—
8 " '44	4.083.022	842.113	109.719	C. 109.399	—
1 " '44	4.072.480	822.550	108.952	C. 127.754	—
24 April '44	4.020.694	862.487	107.495	C. 108.353	—
6 Mei '40	1.158.613	255.174	10.230	C. 2.2962	—

¹⁾ Ingevolge de verordening 58/1943 (d.d. 26 Juni) zijn de posten „Correspondenten in het buitenland“ en „Buitenlandsche detailmiddelen (excl. pasmunt)“, voorheen begrepen in de „Diverse rekening(n)“, van 5 Juli af opgenomen onder de buitenlandsche portefeuille, in onzen staat samengevat als „deviezen“.

STAND VAN 'S RIJKS KAS.

Vorderingen	15 Mei 1944 in guldens	23 Mei 1944 in guldens
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederlandsche Bank	3.893.829,45	—
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	114.957,16	302.737,44
Kasvord. wegens credietverstrekking a. h. buitenland	16.012.028,—	16.012.028,—
Daggeldleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. van Rijks-comptabelen	212.467.709,—	190.634.802,62
Voorschotten op ultimo April 1944 aan de gem. verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsb. bel., alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	—	—
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾	352.887.557,58	353.037.557,58
Idem voor Suriname ¹⁾	9.011.033,88	9.041.033,88
Idem voor Curaçao ¹⁾	124.021,60	129.021,60
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfond ¹⁾	—	—
Id. op het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	—	—
Id. op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	163.480.075,32	163.838.324,91
Verplichtingen		
Voorschot door De Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	—	2.753.592,98
Voorschot door De Ned. Bank in rekg.-crt. verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	6.666.000,—	6.666.000,—
Schatkistpromessen in omloop	3.515.100.000,— ²⁾	3.519.200.000,— ²⁾
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	228.295.111,—	230.145.660,—
Schuld op ultimo April 1944 aan de gem. wegens a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. in d. hoofds. d. grondbel. e. d. gem. fondsb. alm. op. op die bel. en op de vermogensbelasting	10.691.936,15	10.691.936,15
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfond ¹⁾	298.161,30	311.824,85
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	642.112.954,89	632.411.399,37
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹⁾	930.982,43	599.717,80
Id. aan div. instellingen ¹⁾	546.984.545,77	553.058.073,21

¹⁾ In rekg.-crt. met 's Rijks Schatkist. ²⁾ Rechtstreeks ondergebracht bij De Nederlandsche Bank nihil.

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1943 het Jaarregister 1943, laatste bladzijde)

	Blz.		Blz.		Blz.
Administratieplicht	27, 55,	Motorbrandstof	163,	Vlas	41, 97, 163,
Advertenties	283	Non-ferrometalen	123,	Voedselvoorziening	97, 135, 285, 299
Afval	123	Omzetbelasting	41, 97,	Volkstuinen	125, 237
Algemeen Vestigingsverbod	55	Opheffing Centrales	40	IJzer en Staal	125, 177, 284
Ambacht	27, 161,	Organisatie Bedrijfsleven	27, 83, 123, 163,	Zaden	41, 97
Arbeidszaken	27, 55, 123, 161,		283, 299	Zuivel	41, 97, 163
Bank- en Credietwezen	41, 313	Pluimvee	41, 135, 237,		
Belastingzaken	41, 111, 163, 237,	Prijnsregelingen	40, 83, 125, 163,		
Betalingsverkeer met het buitenland	27	Scheidsgerecht Voedselvoorziening	41		
Bouwnijverheid	123, 251,	Sierteel	41, 97, 135,		
Buitenlandsche Handel	123	Sociale voorzieningen	125, 177		
Duitsche orders	283	Steuverleening aan stilgelegde bedrij-			
Geneesmiddelen	299	ven	40, 55,		
Groenten en fruit	96, 313	Suikerbieten e. d.	41, 97		
Grondkamers	237, 284, 313	Surrogaten	97, 237,		
Grondstoffenbesparing en bedrijfsratio-		Tabak	40, 96, 135,		
nalatie	161	Telefoonverbindingen	284		
Handel	27, 55, 123, 162, 236,	Textiel	40, 96,		
Heffingen	41, 55, 123, 162, 236,	Toegepast Natuurwetenschappelijk On-			
Hooi en stroo	284, 299	derzoek	41		
Huurprijzen van nieuwbouw	162	Tuinbouw	41, 313		
In- en Uitvoer	26	Turf	96		
Industrie	27, 55, 123, 163, 283,	Vee	41, 97, 135, 237, 285,		
Inlevering puntdraad en gladde draad	135	Veevoeder	41, 97		
Kamers van Koophandel	40	Vereveningsheffing	125		
Kinderbijslagwet	123, 299	Verpakkingsvoorschriften	96		
Kleinhandel	251	Vervoer	111, 163, 285		
Kweekersbesluit	299	Verzekering	96, 125, 284		
Landbouw	41, 97, 125, 237, 284, 299, 313	Vestigingswet Kleinbedrijf	41, 125, 177, 236,		
Merken	283, 299		284		
Monopolieproducten	55, 123, 285	Visscherij	41, 285, 313		

Ter vervanging van haar door brand verloren gegane voorraad nummers van Economisch-Statistische Berichten en Economisch-Statistisch Maandbericht van den jaargang 1940, zou de redactie het zeer op prijs stellen, indien de lezers, die hun exemplaren kunnen missen, deze aan haar zouden willen afstaan.

Een analyse

VAN DE ARBEIDSPRODUCTIVITEIT IN NEDERLAND

door Dr. Ir. F. J. C. VAN DER SCHALK

24ste Publicatie van het Ned. Economisch Instituut.

PRIJS f 2.60*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 1.75; bestellen bij het N.E.I.)

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave: DE ERVEN F. BOHN N.V. — HAARLEM

De betrekkingen tusschen banken en industrie in Zwitserland

door

Dr. J. C. M. VAN RHEE

Publicatie No. 11 van het Nederl. Economisch Instituut

Prijs f 3.65*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 2.75; bestellen bij het N.E.I.)

Uitgave: **DE ERVEN**

F. BOHN N.V., Haarlem

Beschouwingen over een tolonie tusschen Nederland en België-Luxemburg

door

D. C. Renooij

3de Publicatie van het Nederlandsch Economisch Instituut

Prijs f 8.40*

(Prijs voor donateurs en leden van het N.E.I. f 6.—; bestellen bij het N.E.I.)

Verkrijgbaar in den boekhandel

Uitgave: **De Erven**

F. BOHN N.V.-Haarlem

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE BOEKDRUKKERIJ H. A. M. ROELANTS — SCHIEDAM

Onze speciale afdeling: drukwerk voor contrôle en administratie, levert alle v orkomend drukwerk op dit gebied concurrerend, snel en accuraat.

Uitgifte-apparaten in groote verscheidenheid van werkwijze en capaciteit naar de behoeften van elk bedrijf. Onze terzake-kundige staf is te allen tijde voor gratis advies te Uwer beschikking.

Tel. 69300
(3 lijnen)